

ОГЛЯДИ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

Журнали, збірники

Народознавчі зошити. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. – № 1, 2, 3, 4, 5, 6.

“Народознавчі зошити” є фаховим науковим виданням Інституту народознавства Національної академії наук України, яке виходить у Львові із періодичністю одне число у два місяці.

У першому номері журналу за 2011 р. публікації на фольклорно-міфологічну тематику увійшли в рубрики: “Статті”, “Експедиції”, “Рецензії”. Першу з цих рубрик склали такі статті: С. Коновець “Особистісно-духовний розвиток засобами образотворчого мистецтва”, М. Глушка “Хто ж написав “Народний календар у Ровенському повіті Волинської губернії?””, Є. Луня “Головний командир УПА Роман Шухевич у фольклорній прозі Яворівщини”, У. Мовної “Бджільництво як феномен української обрядової культури в етнографічних студіях середини ХІХ – початку ХХІ століття”.

Світлана Коновець, досліджуючи “Особистісно-духовний розвиток засобами образотворчого мистецтва” (С. 3–13), розглянула проблему втілення образу матері у творах образотворчого мистецтва з погляду впливу на різні напрями особистісно-духовного розвитку людини. Образ матері авторка представила у міфологічному, сакральному, мистецькому аспектах через репрезентацію відповідних творів образотворчого мистецтва (іконопису, живопису, скульптури).

“Хто ж написав “Народний календар у Ровенському повіті Волинської губернії?”” (С. 28–42), – з’ясовував львівський етнолог Михайло Глушко. На основі аналізу наукового доробку і творчого шляху Василя Доманицького автор довів, що дослідник ніколи не відвідував Рівненський повіт Волинської губернії, а, отже, і не збирав етнографічні та фольклорні матеріали на його території. “Народний календар у Ровенському повіті...” та інші етнографічні праці, що стосуються традиційно-побутової культури населення

цього краю, учений підготував на основі народознавчих джерел, які в середині ХІХ ст. зібрав Василь Абрамович – священник села Яполоті, нині Костопільського району Рівненської області.

Публікація Євгена Луни стосується “Головного командира УПА Романа Шухевича у фольклорній прозі Яворівщини” (С. 43–65). Автор зазначає, що записав на Яворівщині великий масив повстанського героїчного епосу, в якому головну тематичну групу складають твори про Головного командира УПА Романа Шухевича. Переважна більшість цих творів виникла і стала побутовати вже в часи відновленої у 1991 р. української державності, оскільки тепер з’явилися сприятливі для цього умови. Майже усі зафіксовані у цій місцевості народні оповідання про Р. Шухевича виводять із поетичного вимислу, що засвідчує вагоме суспільно-політичне й художньо-естетичне значення цієї особи. Сам генерал постає в образі опоетизованого й уславленого національного героя – ідеалізованого борця за самостійну Україну, улюбленця широких народних мас.

У статті Уляни Мовної “Бджільництво як феномен української обрядової культури в етнографічних студіях середини ХІХ – початку ХХІ століття” (С. 66–77) проаналізовано творчий доробок українських і зарубіжних етнографів, фольклористів ХІХ–ХХІ ст. щодо висвітлення обрядових аспектів українського бджільництва, у яких об’єктом дослідження є також фольклорні матеріали (колядки господареві-пчільнику, замовляння до бджіл, легенди та повір’я про комах та ін.). Наукові зацікавлення авторів, зазначає дослідниця, зреалізовані головню у вигляді принагідних нотаток і тематичних вкраплень у дослідницьке тло публікацій іншої тематичної спрямованості й меншою мірою – у вигляді профільних аналітичних розвідок чи тематичних блоків індивідуальних монографій. Попри накопичення цінного емпіричного джерельного матеріалу, якісні показники студіювання бджільництва як феномену української обрядової культури є значно скромнішими й вимагають суттєвого наукового поглиблення.

У рубриці “Експедиції” опубліковано невелику за обсягом статтю Христини Щербини *“Чарівні можливості “троїстих музик” та їх зв’язок з нечистою силою (за матеріалами експедиції до Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 2008 р.)”* (С. 168–170). На основі польових матеріалів авторка проаналізувала народні уявлення про центральну фігуру народного музичного життя карпатських українців – “троїстих музик”. У висновках зазначено, що ці народні музиканти мали безпосередній зв’язок із нечистою силою, завдяки цьому зв’язку могли впливати на людей, на природний хід подій, змінювати його, а також володіли магічним властивостями, що надавало їм статус посередника між людиною і потойбічним світом. Вочевидь саме тому у традиційно-побутовій культурі українців їх вважали “непростими”.

Рубрика “Рецензії” містить відгук Людмили Іваннікової *“Вагомий внесок в історію української фольклористики”* (С. 179–181) на книгу О. Шалак *“Фольклористична діяльність Андрія Димінського”* (К.: Освіта України, 2009). На думку автора, ця монографія належить до надзвичайно важливих і актуальних і є вагомим внеском у сучасні фольклористичні дослідження не лише Поділля, а й України загалом, адже кінцеве завдання подібних праць – це створення історії української фольклористики.

У другому номері “Народознавчих зошитів” публікації про міфологію і фольклор зосереджено у рубриках “Статті” та “Матеріали”. Першу з них склали статті: В. Івашківа *“Фольклористичні мандрівки Пантелеймона Куліша 1840-х років”*, В. Романюка *“Вірування мисливців Українських Карпат”*, М. Горбаль *“Чинники формування різдвяної обрядовості Лемківщини”*, М. Гладкого *“Парубоцька забава “Тріпак” та новорічні святкування в с. Вороблевичі”*, Дз. Трумко *“Роль кумів у родильній обрядовості”*.

Василь Івашків, з’ясовуючи *“Фольклористичні мандрівки Пантелеймона Куліша 1840-х років”* (С. 200–206), проаналізував основні аспекти фольклористичної діяльності П. Куліша, зокрема матеріали його народознавчих експедицій тодішньої Київської губернії. На думку вченого, дослідження рукописних експедиційних матеріалів, які зберігаються в архівах Києва та Чернігова, дає можливість проникнути в лабораторію фольклориста, висвітлити особливості його методики фіксації фольклорних текстів, окреслити маршрути, прочитати про людей, яких він розпитував про народні зви-

чаї і традиції, від яких записував безсмертні народнопоетичні твори.

У статті *“Вірування мисливців Українських Карпат”* (С. 207–214) Володимир Романюк досліджує практично невивчену до сьогодні сферу духовної культури українців – мисливські вірування. Науково описані та проаналізовані обряди і ритуали мисливців Українських Карпат, що стосувалися рушниць та були поширені у другій половині XIX – XX ст. Метою, з якою мисливці виконували обряди, розглянуті в статті, було забезпечити гарантію влучного пострілу і встановлення оберегу над рушницею проти завдання їй шкоди чарами, що їх виконували недоброзичливі мисливці. Одним із завдань автора було систематизувати ці обряди. Вказано, що ритуали, пов’язані з гадюкою, та обряди, під час здійснення яких відбувалося “відгадування ватри”, можливо, мали своїм початковим завданням встановлення оберегу проти нечистої сили. Вивчення мисливських обрядів, які, очевидно, були дуже архаїчними, є доповненням до загального дослідження дохристиянських вірувань українського народу.

Основними *“Чинниками формування різдвяної обрядовості Лемківщини”* (С. 236–244) у своєму дослідженні Марія Горбаль вважає: 1) духовне багатство язичницької культури; 2) християнське вчення; 3) впливи культур стародавнього світу: візантійської, греко-римської, Близького Сходу та скандинавських народів. Велику увагу авторка приділяє характеристиці торговельних шляхів, які проходили через лемківські Карпати і через які відбувалися міжнародні культурні взаємовпливи.

У статті Миколи Гладкого *“Парубоцька забава “Тріпак” та новорічні святкування в с. Вороблевичі”* (С. 279–283) висвітлено локальні особливості святкування Нового року, які і донині побутують в селі Вороблевичі Дрогобицького району Львівської області. Описано і проаналізовано досі не відому в етнологічній науці парубоцьку новорічну забаву, яка має назву “Тріпак”. На думку автора, ключовою ідеєю цього ритуально-магічного дійства є побажання щасливої долі, одруження, добробуту на наступний календарний період, зокрема гарного врожаю. Популярність Нового року як свята зумовило добре збереження цих традицій, особливо у середовищі активної частини громади – молоді, хоч на сьогодні відбувається спрощення цього обряду та трансформація у мотивації поведінки його учасників.

Дзвенислава Трумко розглянула *“Роль кумів у родильній обрядовості”* (С. 332–337), зосе-

редивши увагу на особливостях їх вибору, відносинах між кумами і батьками дитини, хресними батьками та дитиною, між самими кумами. Дослідниця прокоментувала оберегові обрядодії, спрямовані на забезпечення благополуччя дитини в майбутньому, захист її від усього злого в житті. У висновках зазначено, що куми своїми діями могли вплинути на подальшу долю дитини, тому у звичаях існували різні способи запобігання нещастю, що мали локальні відмінності. Вони виявлялися у виборі кумів, хрещенні, стосунках між кумами, батьками, дитиною.

Рубрику “Матеріали” заповнено інформативним повідомленням Михайла Глушка “Пам’ять про Василя Доманицького незгасна” (С. 365–367). У ньому йдеться про науковий семінар “Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина”, який відбувся 14-15 вересня 2010 р. в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Він був присвячений 100-річчю від дня смерті відомого українського історика, літературознавця, критика, фольклориста, перекладача, етнографа, який був організатором кооперативного руху, активним членом Наукового товариства імені Шевченка. Під час наукового семінару, у якому брали участь учені з різних регіонів України, було презентовано нові видання про славетного уродженця Черкащини.

У третьому випуску журналу публікації на тему міфології та фольклору зосереджено також у двох рубриках – “Статті” та “Рецензії”. До першої з них увійшли такі дослідження: В. Сокола “Невербальні засоби вираження в наративах про голодомор”, Н. Пастух, О. Харчишин “Український фольклор як чинник етнічної ідентичності українців Республіки Молдова”, І. Коваль-Фучило “Жанрове розмаїття фольклору на Сумщині: сучасне побутування”, С. Ягело “Духи-«господарі» природних локусів у демонологічній прозі Карпат”, О. Бриняк “Рудименти міфологічних вірувань у родильній обрядовості та хрестинній поезії українців”, Ю. Пуківського “Традиції дошлюбного спілкування молоді у волинян (на матеріалах весняного циклу народного календаря)”, Г. Магас “Традиційні мотиви у колядках і щедрівках Стрийщини: загальноукраїнський контекст”, Г. Коваль “Флористичний символічний код календарно-обрядової поезії українців”, Г. Сокіл “Галичина у фольклорному обстеженні Володимира Левинського та Мирослава Капія”.

У статті Василя Сокола “Невербальні засоби вираження в наративах про голодомор” (С. 380–390) розкрито засоби невербального характеру – міміку, жести, акустичні способи передання й сприйняття тексту (інтонація, ритм, пауза), які увиразнюють зміст і створюють своєрідний поетичний світ, властивий лише цьому фольклорному фонду. Це дає підставу говорити про фольклорний текст як живий, творчий організм.

Надія Пастух, Ольга Харчишин, досліджуючи “Український фольклор як чинник етнічної ідентичності українців Республіки Молдова” (С. 391–400), порушили низку важливих проблем, пов’язаних із етнічним розвитком та ідентифікацією українців за межами “материкової” України. Автори на підставі власних польових досліджень сучасної фольклорної традиції в українських селах Молдови 2005–2009 рр. не лише підтверджують генетичний зв’язок місцевого населення з українським народом, а й розглядають фольклор як один із найважливіших етнодиференційних та етнооб’єднуювальних чинників.

Ірина Коваль-Фучило у статті “Жанрове розмаїття фольклору на Сумщині: сучасне побутування” (С. 413–418) проаналізувала сучасний стан побутування фольклору в Лебединському районі Сумської області на матеріалі, яку авторка збирила у серпні 2008 р. Фольклористка описала календарні та родинні обряди і звичаї, особливості побутування позаобрядових пісень, замовлянь.

Світлана Ягело, досліджуючи “Духів-«господарів» природних локусів у демонологічній прозі Карпат” (С. 419–425), здійснила аналіз фольклорного матеріалу, який розкриває стан збереження демонологічної прози про жіночі образи (нявка, лісна, бісиця, дика баба, перелесниця тощо). Основну увагу зосереджено на зовнішності, функціях та семантиці зазначених фемінінних персонажів, а також їхній вплив на життя людини. Охарактеризовано основний сюжетно-мотивний фонд демонологічних оповідань із Карпатського регіону, що розкривають особливості вказаних персонажів.

Праця Оксани Бриняк “Рудименти міфологічних вірувань у родильній обрядовості та хрестинній поезії українців” (С. 426–435) є спробою виявити в родильній обрядовості – ритуальних діях, їх вербальному супроводі у формі замовлянь і побажань, а також у хрестинних піснях – сліди давньослов’янських язичницьких культів обожнювання природних об’єктів і пов’язаних із ними міфологічних бо-

жеств. Проаналізовано символіку родильної обрядовості та хрестинної поезії. Відтворено релікти давньослов'янського світогляду з подальшими християнськими нашаруваннями та відповідними історично-суспільними обставинами.

Юрій Пуківський у статті *“Традиції дошлюбного спілкування молоді у волинян (на матеріалах весняного циклу народного календаря)”* (С. 448–455) розглянув традиції дошлюбного спілкування, які побутували у волинян у ХХ ст. Автор доводить, що окремі звичаї весняного циклу народного календаря були своєрідними формами молодіжного дозвілля. Завдяки залученню власних польових етнографічних матеріалів автор розкриває структуру та характерні особливості ритуалізованих взаємовідносин неodrуженої молоді в різних частинах етнографічної Волині. Зроблено спробу визначити їх функціональне призначення та символіку.

Основну увагу у праці Галини Магас *“Традиційні мотиви у колядках і щедрівках Стрийщини: загальноукраїнський контекст”* (С. 465–475) приділено вивченню величальних і побажальних мотивів, оскільки такі сюжетотворчі елементи є ключовими у контексті зимової календарно-обрядової поезії Стрийського Підгір'я. Для цього регіону, на думку дослідниці, характерні деякі рідкісні мотиви (*“господар їсть кутю”*, *“колядники обіцяють провести у домі господаря ритуальні дії”*), особливістю яких є специфіка їх поєднання та винятковість деяких образів.

Галина Коваль у статті *“Флористичний символічний код календарно-обрядової поезії українців”* (С. 476–481) вважає, що він є домінуючим у календарних піснях, де моделюється кодова система, пов'язана з рослинним світом. Дослідниця проаналізувала окремі вегетативні процеси, господарські дії, що стали знаковими, символічні ситуації на вербальному (пісня) і невербальному (обряд) рівнях.

Предметом дослідження у статті Ганни Сокол стала *“Галичина у фольклорному обстеженні Володимира Левинського та Мирослава Капія”* (С. 489–496). На думку авторки, імена М. Капія та В. Левинського маловідомі громадськості, а вони зробили вагомий внесок в українську науку. Їхні фольклорні записи з Галичини поповнили видання Етнографічної комісії НТШ наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та архівні фонди, що дало можливість розширити уявлення про цей регіон. На думку дослідниці, їхня активна

діяльність у справі фіксування усної словесності розкриває вагому сторінку в історії української фольклористики, а їхніми фаховими записами користуються і донині.

У рецензії Володимира Дяківа *“Монографічне історико-фольклористичне дослідження про Якова Новицького”* (С. 552–555) на книгу Л. Іваннікової *“Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог”* (Запоріжжя: ТанDEM, 2010, 388 с.), яка складає однойменну рубрику, відзначено, що ця монографія київської дослідниці є вагомим внеском у сучасну фольклористичну науку і покликана стати цінною джерельною та літературознавчою базою для науковців, красназавців, фольклористів, етнологів, істориків, студентів і всіх зацікавлених.

У четвертому номері *“Народознавчих зошитів”* у рубриці *“Статті”* опубліковано єдину працю на фольклорно-міфологічну тематику, якою є публікація Романа Кирчіва *“Українська тема в народознавчій парадигмі Адама Фішера”* (С. 561–575). У ній на основі архівних та інших матеріалів досліджено зв'язки відомого польського народознавця професора Адама Фішера з українськими вченими. Простежено його дослідницьку рецепцію питань української фольклористики й етнографії та складні перипетії його наукової діяльності і життя у Львові в період міжвоєнного двадцятиріччя й початку 40-х років ХХ ст. На думку автора статті, у дослідженнях про культ Велеса у слов'ян, про рослини і дерева у польських народних звичаях і обрядах, а також в інших працях А. Фішера для аналогій і паралелей часто використовував український фольклор із різних тогочасних збірників, з якими він був добре ознайомлений.

Кілька публікацій про міфологію і фольклор міститься у п'ятому номері цього наукового часопису. Зокрема, до рубрики *“Статті”* увійшли статті А. Мойсея, К. Парайко *“Звичай та обряди, пов'язані з народженням дитини в українців та румунів Сторожинецького району”* та А. Комарницького *“Процес еволюції та значення монументального образу у формуванні типу Руської Богородиці”*.

Антоній Мойсей і Крістіна Парайко досліджували *“Звичай та обряди, пов'язані з народженням дитини в українців та румунів Сторожинецького району”* (С. 806–812). На основі здійснених етнографічних польових досліджень серед українців та румун у селах Сторожинецького району у 2008–2011 рр. дослідники зробили спробу дослідити ремінісценції комплексу звичаїв та обрядів